

Ганна Колісник,
*аспірант кафедри філософії
та методології державного управління НАДУ*

Національні інтереси України в системі державного управління: ціннісний аспект

У статті розглянуто ціннісний аспект національних інтересів та їх роль у системі державного управління. Проведено контент-аналіз представленості ціннісних орієнтацій українського суспільства в основних нормативно-правових документах.

Ключові слова: національні інтереси, потреби, цінності, система державного управління.

There are explored the value aspect of national interests in the paper, and their role in the public administration system. Content analysis of representation of the Ukrainian society's value orientation in the basic normative-legal documents was conducted.

Key words: national interests, needs, values, the system of public administration.

Постановка проблеми. У процесі державотворення національні інтереси мають відігравати базову роль, оскільки вони не лише формулюють напрям і стратегію розвитку, а й згуртовують спільноту навколо певних центральних ідей.

Для забезпечення духовної цілісності суспільства необхідна ціннісна інтерпретація політичних, економічних та інших проблем державного будівництва. Проблема цінностей є надзвичайно актуальною і потребує детального вивчення, оскільки цінність - це форма суспільного буття, яка позначає належне й бажане, що не завжди збігається з наявним. Зростання в суспільному житті важливості ціннісного виміру реальних соціальних явищ і процесів зумовлене насамперед підвищенням їх ролі в сучасній соціальній взаємодії. Нові ціннісні норми й орієнтації в українському суспільстві формуються виходячи із тих цілей і завдань, які стоять перед ним і є відображенням суспільних потреб [12, с. 359].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми цінностей у державному управлінні займаються такі вітчизняні вчені, як В.Князев, В.Малахов, А.Ручка, Г.Ситник, Ю.Сурмін та ін. Розгляду національних інтересів як ціннісних орієнтирів державного управління, що є відносно новим для української науки, присвячені роботи О.Валевського, О.Власюка,

А.Гірника, М.Гончара, В.Косолапова, В.Кременя,
Б.Парахонського, В.Саламатова.

Як зазначає Г.Ситник [12, с. 360], в Україні сьогодні існує наступна структура системи основних національних цінностей: державний суверенітет; територіальна цілісність; демократичні основи розвитку; працьовитість; духовність; сім'я; рівноправність народів, які населяють Україну; самовідданість при захисті Батьківщини; соціальна справедливість; колективізм; матеріальне та духовне надбання народу України; миролюбність; толерантність; доброзичливість.

Емпіричні дослідження стану ціннісної системи українського суспільства надають дещо іншу ієрархію цінностей в українському суспільстві. Так, на думку М.Коблі, найвищу оцінку отримують такі цінності, як: духовність - 73%, сімейні цінності - 71%, свобода - 70%, мир і злагода - 68%, національно-культурні цінності - 68%, патріотизм - 67%. Цінностями другого ешелону виступають: гуманізм - 53%, матеріальні цінності - 50%, релігійність - 48%, християнські цінності - 44%, європейські цінності - 43%. Не отримують підтримки українців комуністичні й соціалістичні, капіталістичні, американські та соціал-демократичні цінності. На думку дослідника, ціннісну картину сучасного українського суспільства в її перевагах можна розглядати в рамках тенденції зсуву від цінностей тоталітарної колективності до пріоритетів цінності людини, її свідомості в системі рушійних сил саморозвитку суспільства [9].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Для формування несуперечливої стратегічно орієнтованої політики потрібна орієнтація держави у визначенні її цілей на потреби і цінності суспільства. Це потребує теоретичних та емпіричних досліджень ціннісного виміру як державного управління, так і суспільства загалом.

Метою статті є розгляд ціннісної складової національних інтересів.

Вклад основного матеріалу. Як для людини, так і для суспільства та держави існують універсальні явища й цінності, які завжди потрібні й які містять реалії життя. На відміну від громадянського суспільства, де скільки людей і їхніх об'єднань, стільки й інтересів і способів їх подання, для створення й підтримки державності важливим є момент загального (або інтегрованого) інтересу й волі більшості громадян. Основу

державної політики становлять стратегічні орієнтири. Тут особлива роль належить консенсусу й компромісу між різними політичними силами із приводу основних суспільних цінностей. Звідси гранична актуальність державної політики, що повинна закріплюватися державно-правовими структурами, бути відомою й зрозумілою суспільству. Національні інтереси є фундаментальним поняттям політики та стратегії національної безпеки і державного управління загалом. Саме вони повинні визначати цілі внутрішньої та зовнішньої політики будь-якої країни.

У загальному вигляді національні інтереси - це усвідомлені суспільством та виражені в Конституції України, Концепції національної безпеки або іншому документі конституційного рівня у вигляді програмних цільових настанов життєво важливі потреби існування та розвитку природи, людини, соціальної групи, суспільства, держави. З такої точки зору національні інтереси - це фундаментальні цінності народу. У Концепції національної безпеки України національні інтереси визначені як "фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності" [11].

Потреби та інтереси - основа формування цінностей. У свою чергу, цінності часто є базою для формування і визначення загальнонаціональних інтересів і потреб. Прикладами національних цінностей можуть слугувати:

- свобода та розквіт особистості;
- збереження демократичного суспільства;
- згода в рішеннях і діях;
- прагнення до соціальної справедливості;
- рівноправність різних етнічних спільнот у межах країни;
- державна єдність і територіальна цілісність.

У демократичній державі вищою цінністю є особистість, її права та свободи.

Правове закріплення існуючих у суспільстві цінностей відбувається через включення правових норм у законодавчі акти та Конституцію. Таким чином система національних цінностей отримує статус захисту силою держави. Влада намагається закріплювати цінності, що відповідають її політичній орієнтації. Національні інтереси визначаються соціальними, економічними й політичними особливостями їхніх суб'єктів, місцем останніх у системі міжнародних відносин і, переважно, сукупністю

культурно-ціннісних, світоглядних та інших орієнтацій спільноти. Національні інтереси не можуть перебувати в абсолютно незмінному стані, на них впливають трансформації у складі правлячої еліти суспільства, зміни і співвідношення соціальних і політичних сил усередині спільноти, глобальні та регіональні політичні процеси [3]. На думку Г.Гегеля, кожна епоха породжує такі специфічні обставини, становить собою таку індивідуальну якість, що в цю епоху необхідно і можливо приймати лише такі рішення, які випливають саме з цієї якості, яка проймає даний історичний стан [4]. Мистецтвом управління вважається, зокрема, вчасне розуміння управлінським персоналом зміни ролі того чи іншого чинника відносно об'єкта і середовища управління. Як доводить всесвітній історичний досвід, ціннісні зміни, зокрема в управлінні, за певних умов можуть перетворити якість будь-якого соціального явища у свою протилежність змінюється критерій істинності, корисне стає шкідливим тощо, і навпаки. Наприклад, зміни у складі національної еліти можуть зумовити зміну ціннісних установок у спільноті, як це відбулося в усьому СРСР після початку "перебудови" і в Україні після розпаду Радянського Союзу.

Основне значення в правовому регулюванні державного управління належить Конституції держави як нормативному правовому акту вищої юридичної сили в країні. Конституція, будучи відображенням певної системи суспільних відносин, безпосередньо виражає загальну державну волю й володіє вищою юридичною силою, задає суспільству цільову й ціннісну структуру, становить "каркас", на основі якого воно повинне відтворюватися й розвиватися. Це важливо підкреслити, тому що саме в правових актах конституційного рівня формулюються національні інтереси держави [2, с. 154].

Також національні інтереси України згадуються в таких документах:

Закон України "Про основи національної безпеки України" [6] (далі - ЗУОНБ);

Стратегія національної безпеки [14] (далі - СНБ);

Концепція національної безпеки [11] (далі - КНБ);

Постанова Верховної Ради України від 19 лютого 2004 р. "Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи" [7] (ЗПУ);

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу [13] (далі - СІУЄС).

Виходячи з аналізу публікацій було проведено дослідження представленості (закріпленості) вказаних цінностей у Конституції [10], базових законах України, постановах Верховної Ради України та концептуальних текстах, які стосуються політики внутрішньої і зовнішньої безпеки [6; 7; 11; 13; 14]. За основу аналізу були взяті цінності, які згідно з дослідженнями Г.Ситника і М.Коблі [9; 12] є базовими в Україні і знаходять суспільну підтримку. Це - державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичні основи розвитку, працьовитість, духовність, сім'я, рівноправність народів, самовідданість при захисті Батьківщини, соціальна справедливість, колективізм, доброзичливість, толерантність, миролюбність, свобода, мир і злагода, патріотизм. Кількісний аналіз текстів проведено за допомогою методу контент-аналізу. Були виокремлені ключові слова, які відображають згадані цінності. Проводились підрахунки частоти присутності в тексті цих слів з метою подальшої інтерпретації виявлених числових закономірностей. Кількість вживань ключового слова була співвіднесена із загальною кількістю слів у вказаному документі і, таким чином, частота вживання була вирахована у відсотках. Для достовірності дослідження слова рахувались за спільним коренем (наприклад: духовність - дух; колективізм - колектив).

Результати контент-аналізу представлені в таблиці. На початку таблиці подано поняття "цінності". Далі наводиться перелік ключових слів досліджуваних цінностей; ключові слова у таблиці впорядковані за частотою їх вживання у вказаних документах за середнім та сумарним показниками у порядку зниження. У стовпчиках подається частота вживання ключових слів у кожному з базових нормативних документів у відсотках. У передостанньому стовпчику подано середнє значення процента вживання даного ключового слова у згаданих документах. В останньому стовпчику вказаний сумарний процент вживання наведений для наочності, оскільки тут можна чітко прослідкувати найбільш вживані ключові слова. В останньому рядку наведена сумарна кількість слів у документах.

Частота вживання у законодавчих актах слів, які відображають базові цінності українського суспільства

Ключові слова	Конституція	ЗУОНБ	КНБ	СНБ	СІУЄС	ЗПУ	Середнє значення процента	Сумарний процент
<i>цінності</i>	0	0,051	0,085	0	0	0	0,023	0,136
нація	0,321	2,245	3,401	2,478	0,642	0,885	1,662	9,973
держава	1,239	1,812	2,338	2,115	0,887	1,162	1,592	9,552
право	0,738	0,510	0,383	0,449	0,550	0,111	0,457	2,741
народ	0,565	0,485	0,340	0,363	0,245	0,719	0,453	2,717
соціальність	0,160	0,485	0,468	0,256	0,306	0,111	0,298	1,786
розвиток	0,039	0,204	0,170	0,320	0,275	0,277	0,214	1,285
територія	0,276	0,383	0,298	0,085	0,061	0,055	0,193	1,158
злагода	0,013	0	0,085	0	0	0,055	0,026	0,153
праця	0,128	0,153	0,043	0,150	0,428	0,221	0,187	1,123
свобода	0,308	0,306	0,170	0,235	0	0,055	0,179	1,075
демократія	0,019	0,153	0,213	0,406	0,092	0,055	0,156	0,938
суверенітет	0,071	0,306	0,298	0,085	0	0,055	0,136	0,815
цілісність	0,058	0,204	0,255	0,064	0,031	0,055	0,111	0,667
мир	0,026	0,102	0,043	0,064	0,214	0,111	0,093	0,559
дух	0	0,179	0,170	0,064	0	0	0,069	0,413
сім'я	0,058	0,051	0	0,043	0,031	0	0,030	0,182
колектив	0,013	0,051	0	0,064	0	0	0,021	0,128
рівноправність	0	0,026	0,043	0,021	0	0	0,015	0,089
справедливість	0,006	0	0	0,064	0	0	0,012	0,071
толерантність	0	0	0	0	0	0	0	0
доброзичливість	0	0	0	0	0	0	0	0
патріотизм	0	0	0	0	0	0	0	0
батьківщина	0	0	0	0	0	0	0	0
Загальна кількість слів	15581	3919	2352	4681	3271	1808		
Всього слів у всіх розглянутих документах:							31612	

Згідно з результатами контент-аналізу поняття "цінності" вживається лише у двох документах [7; 11].

Як бачимо, найчастіше згадуються такі цінності, як нація, держава (близько 1,5%), право, народ (близько 0,5%), соціальність, розвиток, територія (від 0,2 до 0,3%), праця, свобода, демократія, суверенітет та держава (від 0,15 до 0,2%). Вказані цінності нерівномірно представлені у досліджуваних документах. Наприклад, такі цінності, як суверенітет, свобода, рівноправність, духовність (дух), справедливість практично не представлені у документах, що визначають зовнішню політику нашої держави (СІУЄС, ЗПУ) [13; 7]. Це викликає занепокоєння. Також тут слабо представлені такі цінності, як цілісність та демократія (від 0,05 до 0,09%), які є дуже актуальними в сучасних умовах.

У Конституції України, яка покликана закріплювати цінності українського народу, вказані цінності також мало представлені. Приміром, у Конституції не згадується така цінність, як духовність (дух), хоча саме в цьому документі вона, на нашу

думку, має бути обов'язково закріплена, оскільки Конституція закладає основи стабільного, довгострокового, спрямованого на майбутнє, розвитку і духовної єдності нації. Саме це можна визначити як її дух. Конституція повинна сприяти обов'язковому засвоєнню фундаментальних прав та цінностей громадянами, оскільки саме вони визначають їх відносини з владою. Крім того, такі цінності, як злагода, мир, справедливість, розвиток, демократія займають невисокі позиції (від 0,006 до 0,039%) в тексті Конституції України.

Проміжні позиції в середньому по всіх документах займають такі цінності, як цілісність, мир, духовність (дух), (середнє значення - від 0,069 до 0,111%). Низька частота закріпленості таких показників, як колективізм (колектив), злагода, сім'я, рівноправність (середнє значення - від 0,015 до 0,030%). Такі цінності, як толерантність, доброзичливість, патріотизм та батьківщина взагалі не згадуються в жодному з документів.

Висновки. Трансформація сучасних суспільних відносин стосується глибоких змін і в системі державного управління. Вона зачіпає як матеріальні, так і нематеріальні, духовні аспекти суспільної свідомості. Відбувається зміна системи цінностей, а для системи державного управління це передбачає перехід до ідей справедливості, свободи, демократії, права, державності, закону, управління, самоуправління тощо. Практика доводить, що цінності, привласнені особистістю чи групою осіб, задають відповідні моделі їх поведінки, а цінності, трансформовані особистістю у смисли, можуть стати спонукою до її власних дій і дій інших. Нові суспільні цінності потребують правового закріплення і представлення у Конституції та основних нормативно-правових актах. Результати дослідження вказують на те, що не всі цінності українського суспільства закріплені законодавчо в основних державних документах. Найбільше представлення отримали такі цінності, як держава, нація, народ, право, соціальність, свобода, територія, праця, розвиток, демократія та суверенітет. Водночас толерантність, доброзичливість, патріотизм та батьківщина не згадуються в жодному із розглянутих документів, на що слід звернути особливу увагу. Потрібно відзначити той факт, що національні цінності слабо представлені у Конституції України, а у зовнішньополітичних документах майже не закріплені - суверенітет, свобода, рівноправність, духовність (дух),

справедливість; мало закріпленими є такі цінності, як цілісність та демократія.

Отже, національні цінності мають бути закріплені в основних законодавчих документах України. Це сприятиме інтеграції української нації та формуванню несуперечливої внутрішньої і зовнішньої політики.

Перспективи подальших досліджень. Перспективами подальших розвідок є дослідження нормативно-правового регулювання національних інтересів України.

Список використаних джерел

1. *Андрущенко В. П.* Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. - К. : Атлант ЮЕМСі, 2006. - 498 с. Бібліогр.: с. 499-502.

2. *Атаманчук Г. В.* Теория государственного управления / Г. В. Атаманчук. - М. : Юрид. лит., 1997. - 287 с.

3. *Веремчук В.* Суть, структура та ознаки національного інтересу / В. Веремчук // Вісн. Львів. ун-ту "Філософські науки". - 2004. - № 6. - С. 192-200. - Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk6/22.doc>. - Назва з екрана.

4. *Гегель Г. В. Ф.* Лекции по эстетике : в 2 т. / Георг Вильгельм Фридрих Гегель ; [подгот. А. П. Огурцов, пер. Б. С. Чернышев, подгот. Ю. Н. Попов]. - СПб. : Наука, 1999. - Т. 2. - 603 с. ("Слово о сущем").

5. *Гельвецій К. А.* Про людину, її розумові здібності та її виховання / Клод Адріан Гельвецій ; пер. Валер'ян Підмогильний. К. : Основи, 1994. - 416 с.

6. Закон України про основи національної безпеки України // Відом. Верховної Ради України. - 2003. - № 964-IV. - Режим доступу : http://www.dcaf.ch/docs/legal_foundations/13.%20Chapter_6.pdf. - Назва з екрана.

7. Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи : Постанова Верховної Ради України від 19 лют. 2004 р.) // Відом. Верховної Ради України. - 2004. - № 20-21. - Ст. 305. - Режим доступу : <http://lawua.info/jurdata/dir207/dk207667.htm>. - Назва з екрана.

8. *Кант И.* Основы метафизики нравственности; Критика практического разума; Метафизика нравов // Иммануил Кант. изд. 3-е, стер. - СПб. : Наука, 2007. - 528 с. - (Серия "Слово о сущем" ; т. 10).

9. *Кобля М.* Цінності державного управління : Державне управління: теорія та практика / М. Кобля. - 2005. - № 1. - Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-1/txts/KOBYLA.htm>. - Назва з екрана.

10. Конституція України. Закон України "Про внесення змін до Конституції України". За станом на 10 берез. 2005 р. / Верховна Рада України. - Офіц. вид. - К. : Парлам. вид-во, 2005. - 68 с.

11. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 18 лип. 1995 р. № 532-95-п. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/law/97_bez.html. - Назва з екрана.

12. *Ситник Григорій Петрович.* Державне управління національною безпекою України / Григорій Петрович Ситник ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К. : Вид-во НАДУ, 2004. - 407 с. - Бібліогр. : с. 377-405.

13. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу від 11 черв. 1998 р. № 615/98. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98>. - Назва з екрана.

14. Стратегія національної безпеки від 12 лют. 2007 р. № 105/ 2007. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007>. - Назва з екрана.